

Зоран Калев

(Асистент по Стар Завет в Софийския университет
„Св. Климент Охридски“)

ТЕМАТА ЗА „ГРЕХА“ В СЪД. 10:6-16

The author is an Assistant Professor in the Department of Biblical Studies at the Faculty of Theology of Sofia University. E-mail: zkalev@theo.uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0000-0003-2763-7637>.

Abstract: Zoran Kalev,

The Topic of “Sin” in Judges 10:6-16.

The textual unit in Judges 10:6-16 is a dramatic testimony featuring a dialogue between God and the entire nation of Israel. The aim of this article is to focus on the structure of this text from the Book of Judges. The method of analysis employed is source criticism. The examination includes various hypothetical explanations addressing the following questions: Is there an older literary tradition incorporated in Judges 10:6-16? Furthermore, does the speech of God suggest a specific Old Testament genre addressing the sin of idolatry?

Keywords: *Old Testament, Judges, Hebrew, Biblical Studies, Biblical Languages*

Въпросът за композицията

Съвременното секуларно изследване на старозаветната религия и култовете на народите, които живеят в съседство на израилтяните (амореи, ханаанци и филистимци), не се съобразява със свидетелствата на библейските писатели и оставя опцията, че определени прояви на Израилевата религия са заимствани от нещо по-древно, имащо подобие с намиращото се по съседство¹. Ако обаче възприемем за истинни свидетелства книгите от канона на Стария Завет, пред нас са налице две противоположности – политеизма на съседните народи и единия Бог, с Който общува племето на Иаков. Местното езичество в Ханаан е изпъкващата заплаха според законодателните материали като Втор. 7:25-26, а книгите Съдии и Царе разказват за

¹ Insoll, T. *The Oxford Handbook of the Archaeology of Ritual and Religion*, Oxford University Press, 2011, 895-896.

продължителната надпревара между многобожието и монотеизма. Реформата на Йосия от 4 Царе 23 (ок. 620 г. пр. Хр.), с която се извършва премахване на забранени изображения и оброчища (височини) на езически богове², е опорна точка за все по-често защитаваната в по-ново време теза, че след плена е имало редактиране на текстовете, и че книга Съдии Израилеви е заимствана от извор, отговорен за формата на книга Второзаконие, наречен Девтерономична история (или *Девтерономист*)³. Популярността на тази теза е добре позната на българската библеистика. Названието „деветономичен“ е коментирано от: Димитър Попмаринов в анализа му на книгата на Исус Навин и проблема за нейното авторство⁴; Ивайло Найденов спомеинава, че оценяване на религиозния живот чрез определения на това какво „зло“ са вършили царете, е „деветономичен стереотип“⁵; Емил Трайчев пък акцентира върху теориите за почвата, която би трябвало да е била осигурена за една девтерономична редакция и това че едни несистематизирани племенни хроники са доразвивани, за да се изкаже идеята за единна вяра на целия Божий народ⁶. В своето изследване на книга Съдии доайенът на библеистиката в България Боян Пиперов обръща внимание на повторенията в текстовете свързани с греха на Израил и не смята, че тези разкази са от полза за датиране на съставянето на Петокнижието. За него в книгата „цари единство“ и нейният произход се обяснява от това че документираните събития за нещо истинско, макар и то да е представено схематично. След всяко отправяне на молитва, яростта на Бога се отвърща и израилтяните биват избавяни⁷. Спрямо т. нар. „текстуален извор на второзаконни-

² Думата, превеждана като „височина“ или „оброчище“ (bamah) не се открива в книга Съдии при описание на идолопоклонството от съответното време.

³ Friedman, R. E. *Who Wrote the Bible*, Harper San Francisco, 1987, 104-108.

⁴ Попмаринов, Д. „Книга Исус Навин. Към проблема за исагогическия ѝ анализ“. *Трудове на Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“*, Годишник на Православния Богословски факултет. Том 1, 1991/1992 [Popmarinov, D. "The Book of Joshua. Towards the problem of its isagogic analysis." *Works of the University of Veliko Tarnovo St. Cyril and St. Methodius, Yearbook of the Orthodox Theological Faculty*. Vol. 1, 1991/1992,], 130-131.

⁵ Найденов, И. *Библейският Йона*, София, 2008 [Naydenov, I. *The Biblical Jonah*, Sofia, 2008], 20, 27.

⁶ Трайчев, Е. *Библейско богословие*, София, 2020 [Traychev, E. *Biblical Theology*, Sofia, 2020], 22, 120.

⁷ Пиперов, Б. *Книга Съдии Израилеви. Исагогическо изследване*. ГДА, т. 13 (39), 1963/1964 [Piperov, B. "Book Judges of Israel. An isagogical study." *Yearbook of the Eccle-*

ка“⁸, трябва да се запитаме, защо книга Съдии свидетелства не само за непрекъсващо идолослужение, но и за нарастваща интензивност на етапите на упадък на култа. Спекулациите около дейността на персонажите на съдиите в наложения от автора-редактор схематизъм във въведителната част (Съд. 2:11-19) ни карат да се вгледаме в измененията на представянето на богословските идеи в източниците, отбелязани от о. Николай Шиваров като „обмяна на жанрове“⁹.

Политико-религиозната реч от Съд. 10:6-16 ни провокира да я изследваме паралелно с реда на Девтерономичната история. Не е изключено, утвърждаването на монотеизма в книга Съдии Израилеви чрез Божествена реч в Съд. 10:6-16 да е довело до метаморфозата на жанрови форми.

Изразността в Съд. 10:6-16

Текстът от Съд. 10:6-16 включва исторически наратив за съгрешения (ст. 6-9), а после и преговори между Бог и народа, за да се стигне до план за избавление (ст. 10-16). Единствено в тази глава е по-драматично описан обредът за изповед след извършеното поклонение пред идоли, който стои в основата на наративите за прашане на съдиите за избавление на народа; тук се достига дотам, че се говори вече за необратимост на наказанието:

Израилевите синове продължаваха да правят зло пред очите на Господа и служеха на разни Вааловци и Астартини, и на боговете арамейски, и на боговете сидонски, и на боговете моавски, и на боговете амонитски, и на боговете филистимски, а Господа оставиха и Му не служеха. И разпали се гневът на Господа против Израиля, и Той ги предаде в ръцете на филистимци и в ръцете на амонитци; оттогава те притесняваха и мъчеха Израилевите синове осемнайсет години наред, всички Израилеви синове отвъд

siastical Academy, vol. 13 (39), 1963/1964], 204-205.

⁸ За дискусията около източника, определян за произведение на автора „второзаконник“, виж Hess, R. S. *Israelite Religions: an Archaeological and Biblical Survey*, Grand Rapids: Baker Academic and Nottingham (UK): Apollos, 2007, 54-57.

⁹ Шиваров, протопр. Н. *Херменевтика на Стария Завет*, София: НБУ 2009 [Shivarov, N. *Hermeneutics of the Old Testament*, Sofia], 222-25; същият. *Литературните жанрове в Стария завет с оглед на екзегетическото изследване*. ГДА, т. 23 (XLIX), 1973 (1974) [Shivarov, N. "Literary genres in the Old Testament with a view to exegetical study." *Yearbook of the Ecclesiastical Academy*, vol. 23 (XLIX), 1973 (1974)], 68-69.

Иордан в Амореиската земя, която е в Галаад. Най-сетне амонитци преминаха Иордан, за да воюват с Иуда и Вениамина и с дома Ефремов. И синовете Израилеви бидоха много притеснени. И викнаха синовете Израилеви към Господа и казаха: съгрешихме пред Тебе, защото оставихме нашия Бог и служихме на Вааловци. И Господ рече на Израилевите синове: не угнетявах ли ви египтяни и аморейци, амонитци и филистимци, сидонци, амаликитци и моавци, и когато викнехте към Мене, не избавях ли ви от ръцете им? а вие Ме оставихте и почнахте да служите на други богове; затова няма вече да ви избавям; идете, викайте към боговете, които сте избрали, нека те ви избавят в това усилно за вас време. Тогава синовете Израилеви рекоха Господу: съгрешихме; прави с нас всичко, що Ти е угодно, само ни избави сега. И отхвърлиха от себе си чуждите богове и почнаха да служат (само) на Господа. И не изтърпя душата Му страданията Израилеви. (Съд. 10:6-16)

Изследователите отбелязват наличие на езиково сходство между Съд. 10 и уводния отдел на книгата (Съд. 2:11-19). В Съд. 10.6 е вторият пример с едновременното именуване на „вааловците и астартите“, (*et-habaalim veet-haaštarot*) след първия случай на идолопоклонство (Съд. 3:7) и това изреждане на чуждестранните божества разполага книгата на две части, като прилича на нов увод. Съгрешенията налагат „предаване“ на амонците за изтезания (ст. 7-8), оттук започва и текстът, който продължава до Съд. 11:11 с идването на Йефтай като лидер след съвещанията на галаадските жители. Истинската цел на Съд. 10:6-9 е да представи по-ярко „злото“ на идолослужението на фона на оставащите глави с разкази за избавителите¹⁰. Сюжетната рамка от Съд. 2 се разрушава след тази текстова единица. Отбелязано е, че въоръжената съпротива на Йефтай е съдийство (Съд. 12:7), но относно Самсон, терминът за „съдене“, (*vayišpot*), не се ползва и филистимците не спират да притесняват избрания народ¹¹. Според А. Soggin, бележката за филистимското иго в ст. 7 е непонятна, освен ако не се възприеме относно някакво встъпление към най-тежкия етап в книгата (Съд. 13–16)¹². Този етап на наказание продължава до 1 Царе 4:1-4, където отново се открива диалог за монотеизма и проповед

¹⁰ Matthews, V. H. *Judges and Ruth* (New Cambridge Bible Commentary), Cambridge University Press, 2004, p. 116.

¹¹ Пиперов, Б. *Ibidem* [Piperov, B. *Ibid.*].

¹² Soggin, A. *Judges* (Old Testament Library), SCM Press, 2012, p. 202.

против „вааловците и астарите“ пред събранието на народа.

Настъпващото покаяние е всеобхватно, съотв. в израза „сѣгрешихме“, (*hatanu*), подобно на ст. 11-14 се открива и заплахата за спиране на взаимоотношенията с народа; Господ отвърща с „няма вече да ви избавям“ (*lo osiph lehoshiah atekhem*). Начинът на артикулиране на Божественото слово в Съдии е под влиянието на близоизточни съюзеренни¹³ договори, т.е. прави се кратко изложение на отминалото и се споменава за принудителни клаузи. Вижда се как загадъчният пророк от Съд. 6:8-10 е изпратен на израилтяните и говори за някогашни спасявания от политическо угнетение (както в ст. 11-12). Целият наратив от Съд. 10:10-16 се разбира като сходна колективна церемония. Какво се е променило? Клаузите за служение отново не са опасни (ст. 13), а паралелно участие на общността в потвърждаване на монотеизма и евентуални наказания е познато от езика на Исис. Нав. 23:2; 24:1-2. Значението на изразите от ст. 16 „отхвърлиха“, (*vayasiru*) и „чуждите богове“ (*elohei hanakar*), е на основата на технически термини¹⁴, употребени в Исис. Нав. 23-24, глави, които са оспорвани от редакторската критика¹⁵; събирането на племената от Исис. Нав. 24 е определяно за богословска интерполация на Девтерономист¹⁶, но дори Исис. Нав. 23 (заръка за овладяването на Обетованата земя) се поставя под съмнение, че е допълнителен текст, тематично извлечен от предварително съществуващия сборник на Съд. 2:11-16:31¹⁷.

До какви изводи можем да стигнем при сравнение на чертите на ритуали от Съд. 10:6-16, включващи слушане на упреци за грехове? Отделът във Втор. 31:16-32:43 отразява какъв е божественият отговор след човешкото отстъпничество от Завета и текстът е жанрово

¹³ Съюзеренният договор (от думата „suzerain“) е жанр, който в Античността е употребяван при описване на васални отношения. Срв. Шиваров, Н., *Литературни жанрове...* [Shivarov, N. *Literary Genres*], с. 65; Hoogsteen, T. *Covenant Works: The Biblical Way*, Resource Publications, 2015, p. 122.

¹⁴ Botterweck, G. J. *Theological Dictionary of the Old Testament*, Vol. 10, Wm. B. Eerdmans Publishing Co. 2003, p. 203.

¹⁵ За редактирането на Исис Навин 23-24 и различните начини за търсене на източниците на тези глави, виж. Römer, T. *The So-Called Deuteronomistic History: A Sociological, Historical and Literary Introduction*, T&T Clark 2007, 82, 116-171; Knoppers, G.N. *Reconsidering Israel and Judah: Recent Studies in Deuteronomistic History*, The Pennsylvania State University Press, 2000, p. 9.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Barker, M. *The Unconquered Land and Other Old Testament Essays: Selected Studies by Rudolph Smend*, Routledge 2011, pp. 107-108.

идентифициран като *Песента на Моисей*, открита от Бога към Израил (преди смъртта на пророка) с намерението да бъде пророчество и да предупреди израилтяните за очакваща ги присъда¹⁸. Този текстуален отдел насочва вниманието към идеите на Второзаконие – дали може Песента на Моисей да бъде отнесена хипотетично към завършващата фаза на формиране на *Тората* и книга Съдии да е комплексен обмен на идеи¹⁹? Следва да се търси сравнение с части от Иис. Нав. 23–24 и Втор. 31–32, тъй като внушението, че съгрешилите са безпощадни в Съд. 10:6–16 се съчетава с насмешка и заплашителна реч като *трети* слой към дискурс, в който е явно първо набелязване на политеистичното отклонение и второ – споменава се гневът на Господа.

Сравнения

Текстът във Втор. 31:14–30 е предисловие към Песента на Мойсей, която предстои да се изпее от пророка на всеослушание. Ситуационното подобие със Съд. 10:6–16 се дължи и на това, че текстът от Втор. 32 получава своята анотация във Втор. 31:14–22 и после в същата глава е приложена към набор, определен за „този закон“ (31:24). Теорията за Девтерономично вграждане на жанр (песен за минали съгрешения) в композицията на Съдии, е приемлива, а основните идеи за изоставяне на монотеизма и тежестта на оскърблението към Бога във Съд. 10:6–16, са взети от следната постройка на предсмъртното откровение към Мойсей:

Съд. 10:13, 16 а <u>вие Ме оставихте</u> ; ... отхвърлиха от себе си <u>чуждите богове</u>	Втор. 31:16 а тоя народ ще почне да върви блудно подир <u>чуждите богове</u> на оная земя, в която отива, <u>ще Ме остави</u> , и ще наруши завета Ми, който съм сключил с него;
--	---

¹⁸ Seters, J. *The Life of Moses: The Yahwist as a Historiahn in Exodus-Numbers*, Westminster John Knox Press, 1994, 451–452.

¹⁹ Спрв. Yoreh, T. *On The Borders of Canaan*, CreateSpace 2013, 74–81.

Съд. 10:7 <u>И разпали се гневът на Господа</u> против Израиля...	Втор. 31:17; <u>и ще се разпали гневът Ми</u> против него в оня ден, и Аз ще ги оставя и ще скрия лицето Си от тях, и той ще бъде изстребен, и ще го сполетят много злини и скърби...
Съд. 10:6, 13 Израилевите синове продължаваха да правят <u>зло</u> пред очите на Господа; .. а вие Ме оставихте и почнахте да служите на <u>други богове</u> .	Втор. 31:18 и Аз ще скрия лицето Си (от него) в оня ден за всичките му <u>беззакония</u> , които той ще направи, като се обърне към <u>други богове</u> .

След като Мойсей изпява на всички песента, за която току що сме били подготвени като читатели (Втор. 31:30), детайлите на тържествено обявяване на пророческо слово не са дадени. Прологът за избавленията и привилегиите, осигурени на религиозното общество и обидното отношение към Бога (Втор. 32:1-19), отговарят на последователността в Съд. 10:6-12, но черногледството е преобладаващо в Песента на Моисей. Нетипичното и язвително изречение „Нямам вече да ви избавям“ (Съд. 10:13) променя нашите представи за композицията. Ако Девтерономичният ключ с упътвания за монотеизъм е имал винаги удобно разграничени сюжетни етапи с реторика, тогава как се тълкуват думите на Господа в обвинителната реч от 1-во лице във Втор. 32:20-27 и би ли могла тя да е жанровият образец? Дискусията по-горе за това че *Песента на Моисей* се е променяла в диахронен план ни ориентират към търсене на прилики между нея и Съд. 10:6-16, за да установим дали и тя произхожда от същия контекст, в който е съставена и книга Съдии:

<i>Сарказъм когато Господ говори за идолопоклонство</i> (Съд. 10:13-14) „а вие Ме оставихте и почнахте да служите на други богове; затова няма вече да ви избавям; идете, викайте към боговете, които сте избрали, <u>нека те ви избавят в това усилено за вас време.</u>“	<i>Сарказъм когато Господ Говори за идолопоклонство</i> (Втор. 32:20-21) „и рече: „ще скрия лицето Си от тях те Ме раздразниха не с бог, а със своите идоли Ме оскърбиха: и аз ще ги раздразня не с народ, с народ неразбран ще ги оскърбя... Тогава ще каже (Господ): де са боговете им, крепостта, на която те се надяваха... <u>Нека станат и ви помогнат, нека ви бъдат те закрила!</u>“
---	--

Сарказмът в двата отдела съвпада. Нужно е да се обясни, че след подканването в речта на Бога от Втор. 32:20-21, песента надгражда тази очевидно агресивна реторика за народното състояние на безсилие и в ст. 26-45 се отразява божествената мисъл за победените израилтяни. Тяхното взаимодействие с езичниците зависи от божествено опрощение. Доксологическата употреба от куплета с въздаване на „величие“ (*godel*) към Божеството (Втор. 32:3) е в смисъл, че враговете на идолопоклонниците са пратени за малко и не за да унищожат народа на Завета. Господ ще пожали слугите Си според обещаното в Съд. 2:11-19²⁰. Вече можем да се съсредоточим върху положените едно до друго събития с обнародване на монотеизма от Иис. Нав. 23-24. Определението „Господ Вашия Бог“ стои, за да напомни за войната (промислена от Бога), след която Ханаан ще стане наследство за израилтяните (Иис. Нав. 23:3-7), възмездията за неспазване на Закона от ст. 11-15, са предугаждане за една и съща фабула като тази при идването на съдиите, а предпазването от „примка“ (Иис. Нав. 23:13) е пророческо условие за тъжното отсъждане на ангела от Съд. 2:1-5. Забележителни повторения на граматическите структури от Съд. 10:6-16 има в ст. 16 и Иис. Нав. 23 издвата вече наложила се форма на дискурс. Колкото до Иис. Нав. 24, церемониалностите може да са интерполация. При това положение полагането на обещание за служение единствено на Бога в официалния „Закон Божий“ (а не Моисеев) при светилище в Иис. Нав. 24:25-27 може да е представлявало местна

²⁰ Относно друго интерпретиране на композицията и времето на произхода на Песента на Мойсей, виж Rad, G. *Deuteronomy: A Commentary*, Westminster Press, 1966, 196-201.

традиция, без връзка с Девтерономист. Воденият диалог с публиката (ст. 16-24) е напрегнат, докато не се изтръгне доброволно съгласие. Ето как се визуализират реторичните похвати:

<i>съгрешение</i> (Съд. 10:6, 7, 13) ... и <u>Му не служеха</u>. И <u>разпали се гневът на Господа</u> . и почнахте да служите на <u>други богове</u>.	<i>съгрешение</i> (Ис. Нав. 23:16) Ако престъпите завета на Господа, вашия Бог, който Той сключи с вас, и отидете <u>да служите на други богове</u> и им се покланяте, то <u>гневът Господен ще пламне върху</u> ви, и скоро ще изчезнете от тая добра земя, която ви даде (Господ).
<i>Връщане към нормалното</i> (Съд. 10:14-15) И <u>отхвърлиха</u> от себе си <u>чуждите богове</u> и почнаха да служат (само) на Господа.	<i>Връщане към нормалното</i> (Ис. Нав. 24:22-24) Иисус каза на народа: свидетели ли сте вие за себе си, че си избрахте Господа <u>да Му служите?</u> Те отговориха: свидетели сме. И тъй, <u>отхвърлете чуждите богове</u>, които са между вас, и обърнете сърцето си към Господа, Бога Израилев. Народът рече на Иисуса: на Господа, нашия Бог, <u>ще служим</u> и гласа Му ще слушаме.

Глаголът „отмахвам“ (*sur*) в Съд. 10:16 е взет от наставлението, с което Иисус Навин поучава народа (Ис. Нав. 24:23) и също както от повторението на специфичния термин за „чужди богове“ (*eloheihanakar*) откриваме, че тези дискурси са тематично свързани. Подигравката с непосилността на политеистичните култове да станат опора (Съд 10:14-15) най-после се изяснява, когато на края на изповедта събранието на Израил отвърща така: „само избави ни днес, молим Ти се“ (Съд. 10:16). Реагирането и обещанието за религиозна привързаност в Ис. Нав. 24:21-24 е сравнимо с това. Ритуалът, който валидира монотеизма в Ис. Нав. 24 изниква като засрамващ спомен и е в ущърб на израилтяните. Текстът на Съд. 10:6-16 го превръща в обещание преди черните страници от Девтерономичната история. Щом сме се възползвали от критичния метод за определяне на пътищата на библейската книжовна продукция, не можем да игнорираме явление-

то на т.нар. смесени жанрове.

Общата покаянна молитва след плена (Неем. 9:6-37) обединява изградените наративи от Съд. 2.:1– 13:1. В това слово се потвърждава че Иис. Нав. 24 (дали древен източник на култови ритуали или пък не) е текст, според който е прекроено виждането за Божията свобода в речта от Съд. 10:6-16. Неемия 9 предугажда всичките цикли на политеизма²¹ и взима Девтерономичните символи на „злото“ (*harah*) на наказанието, на омаломощаването и на призива за спасение (Съд. 10:6, 7, 10), като припомня, че намесата на Господа не е спряла *въпреки* съгрешението и заради милосърдие (ст. 26-30). Скицирана е една вертикала. От Неем. 9:6 („Ти създаде небето, небесата на небесата и всичкото им воинство, земята и всичко, що е по нея, морята и всичко, що е в тях, и Ти оживяваш всичко“) се минава към примери за нарушения; имаме вероучение за монотеизъм, което доразвива концепцията за угризенията, съотв. „Във всичко, що ни постигна, Ти си праведен, защото Ти върши по правда, а ние сме виновни“ (ст. 33). С подписите на свещениците и князете, и деклариране на задължението за вярност към Бога (ст. 38) се открива сходство с Иис. Нав. 24:25 поради глагола за „правене на завет“, (при масоретите церемониалното приєединяване на поклонниците под клетва е в Неем. 10:1, докато в Синодалния превод на новобългарски език на Священото Писание (1923) то е разместено и представлява разширение на молитвата, запазвайки усещането за съвпадение на наративния глас²². Девтерономична сюжетна рамка се открива в поетичния жанр на Варух 4:1–5:9, в който жертвоприношения към „други богове“ отново са довели до национална политическа криза²³. При пророк Варух избавлението е в осъдителен пророчески тон и може да е знак че текстът е възникнал в литургична среда²⁴.

²¹ Bauch, R.J. *Developments in Genre Between Post-Exilic Penitential Prayers and the Psalms*, Society of Biblical Literature 2003, p. 134; Yoo, P.Y. *Ezra and the Second Wilderness*, Oxford University Press 2017, p. 66.

²² Срв. „даваме задължение“ в Неем. 9:38 с превода на български на ББД, при който главата е с 37 стиха и следва Танах. Разликата в съдържанието на главите е поради допълнителен ст. 38 в Неем. 9 от Септуагинта. Виж също Blenkinsopp, J. *Ezra-Nehemiah: A Commentary*, Westminster John Knox Press 1988, p. 312.

²³ Balentine, S. E. *The Oxford Handbook of Ritual and Worship in the Hebrew Bible*, Oxford University Press 2020, 404-405.

²⁴ *Ibid.*

Заклучение

В моето желание да открия най-вероятните жанрови образци, по които е конструирана речта в Съд. 10:6-16, работих с предварителната уговорка, че тази глава е звено в композицията от истории, чийто финал е Вавилонският плен и които са изградени от Девтерономичен автор/редактор. Може да се търсят основания за вградени шаблонни изрази преди хрониките от 1 Царе²⁵ както и за това къде се корени литературното подражаване в Стария Завет. Покаянието в Съд. 10:16 не е без резултат – Господ не понася страданията на Израил и въздига съдия-избавител срещу амонците. В даденото богословие се открива идеята за *oecopoiia*, съгласно която нарушените религиозни принципи не са пречка пред снизходителността на Божията воля. Частта между Съд. 2:11–13:1 ни направлява към развръзката от 1 Цар. 7:4, където са дадени стъпките за успешно обръщане към Господа за монотеистично служение²⁶. Идеята за съгрешението в циклите от Съдии е изисквала и редактиране на текстове, стоящи по-назад хронологически. Монотеистичен дискурс се открива и във Втор. 31, както и в Иис. Нав. 23. Песента на Мойсей (Втор. 32) е пророчество и осигурява реторически инструменти за девтерономичната композиция. В иудейския канон, песента е встъпление към дяла на ранните пророчески книги (*Nebiim rešonim*). Остава възможността разказът от Иисус Навин 24 да изявява дискурсивни жанрове на *обред* и *поучение* за нормално богослужение от по-стар редакторски слой²⁷ и той да е подтикнал съставителя на Съд. 10:6-16 да заимства от него.

Библиография

Barker, M. *The Unconquered Land and Other Old Testament Essays: Selected Studies* by Rudolph Smend, Routledge 2011.

²⁵ Polzin, R. *Samuel and the Deuteronomist: A Literary Study of the Deuteronomistic History*, Indiana University Press 1993, 74-76.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Edenburg, C. *Is Samuel Among the Deuteronomists: Current Views on the Place of Samuel in a Deuteronomistic History*, Society of Biblical Literature, 2013, p. 263; Dozeman, T. B. *A Farewell to the Yahwist: The Composition of the Pentateuch in Recent European Interpretation*, Society of Biblical Literature, 2006, 98-99; Knight D. A. *Rediscovering the Traditions of Israel*, Society of Biblical Literature and Scholars' Press, Univ. of Montana, 1975, 79-80.

Balentine, S. E. *The Oxford Handbook of Ritual and Worship in the Hebrew Bible*, Oxford Univeristy Press 2020.

Bautch, R.J. *Developments in Genre Between Post-Exilic Penitential Prayers and the Psalms*, Society of Biblical Literature 2003.

Blenkisopp, J. *Ezra-Nehemiah: A Commentary*, Westminster John Knox Press 1988.

Botterweck, G. J. *Theological Dictionary of the Old Testament*, Vol. 10, Wm. B. Eerdmans Publishing Co. 2003.

Dozeman, T. B. *A Farewell to the Yahwist: The Composition of the Pentateuch in Recent European Interpretation*, Society of Biblical Literature, 2006.

Edenburg, C. *Is Samuel Among the Deuteronomists: Current Views on the Place of Samuel in a Deuteronomistic History*, Society of Biblical Literature, 2013.

Friedman, R. E. *Who Wrote the Bible*, Harper San Francisco, 1987.

Hess, R. S. *Israelite Religions: an Archaeological and Biblical Survey*, Grand Rapids: Baker Academic and Nottingham (UK): Apollos, 2007.

Hoogsteen, T. *Covenant Works: The Biblical Way*, Resource Publications, 2015.

Insoll, T. *The Oxford Handbook of the Archaeology of Ritual and Religion*, Oxford University Press, 2011.

Knight D. A. *Rediscovering the Traditions of Israel*, Society of Biblical Literature and Scholars' Press, Univ. of Montana, 1975. Knoppers, G.N. *Reconsidering Israel and Judah: Recent Studies in Deuteronomistic History*, The Pennsylvania State University Press, 2000.

Matthews, V. H. *Judges and Ruth (New Cambridge Bible Commentary)*, Cambridge Univeristy Press, 2004.

Найденев, И. *Библейският Йона*, София, 2008 [Naydenov, I. *The Biblical Jonah*, Sofia, 2008].

Пиперов, Б. *Книга Съдии Израилеви. Исагогическо изследване*. ГДА, т. 13 (39), 1963/1964 [Piperov, B. "Book Judges of Israel. An isagogical study." Yearbook of the Ecclesiastical Academy, vol. 13 (39), 1963/1964].

Попмаринов, Д. „Книга Иисус Навин. Към проблема за исагогическия ѝ анализ“. Трудове на Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“, Годишник на Православния Богословски факултет. Том 1, 1991/1992 [Popmarinov, D. "The Book of Joshua. Towards the problem of its isagogic analysis." Works of the University of Veliko Tarnovo St. Cyril and St. Methodius, Yearbook of the Orthodox Theological Faculty. Vol. 1, 1991/1992,].

Polzin, R. *Samuel and the Deuteronomist: A Literary Study of the Deuteronomistic History*, Indiana University Press 1993.

Rad, G. *Deuteronomy: A Commentary*, Westminster Press, 1966.

Römer, T. *The So-Called Deuteronomistic History: A Sociological, Historical and Literary Introduction*, T&T Clark 2007.

Seters, J. *The Life of Moses: The Yahwist as a Historiahn in Exodus-Numbers*, Westminster John Knox Press, 1994.

Soggin, A. Judges (Old Testament Library), SCM Press, 2012.

Трайчев, Е. Библейско богословие, София, 2020 [Traychev, E. Biblical Theology, Sofia, 2020].

Шиваров, протопр. Н. Херменевтика на Стария Завет, София: НБУ 2009 [Shivarov, N. Hermeneutics of the Old Testament, Sofia]. същият.

Шиваров, протопр. Н. Литературните жанрове в Стария завет с оглед на екзегетическото изследване. ГДА, т. 23 (XLIX), 1973 (1974) [eiusdem, "Literary genres in the Old Testament with a view to exegetical study." Yearbook of the Ecclesiastical Academy, vol. 23 (XLIX), 1973 (1974)].

Yoo, P.Y. Ezra and the Second Wilderness, Oxford University Press 2017.

Yoreh, T. On The Borders of Canaan, CreateSpace 2013.